
Jan Švejnar

**Strategie
ekonomické
přeměny
Československa**

Lidové noviny

Za zasvěcené komentáře vděčí tato práce účastníkům seminářů na katedře ekonomie Pittsburské univerzity. Zvláště bych chtěl poděkovat Dubravko Mihaljekovi a Janezu Prasnikarovi za podrobné komentáře k první verzi. Dále děkuji profesorovi Karlu Kánskému a ing. Josefu Kotrhovi, kteří podstatně přispěli k vypracování české verze.

Leden 1990

prof. J. Švejnar

Je naší milou povinností poznamenat, že se prof. Švejnar zřekl svého honoráře ve prospěch Lidových novin.

Redakce

Tato studie je příspěvkem k diskusi o optimálním způsobu přeměny československé ekonomiky z centrálně plánované na decentralizovanou a tržní. Protože žádná formalizovaná teorie takového přechodu neexistuje, opírám se v ní o kombinaci tří prvků: základních údajů o československé ekonomice, poznatků moderní ekonomické teorie a empirických zkušeností z ekonomik, které prodělaly různá období stabilizace, strukturálních změn a reforem.

Vycházím z názoru, že cílem ekonomické přeměny je převedení relativně neefektivní centrálně plánované ekonomiky na výkonný tržní systém při minimalizaci sociálních a ekonomických nákladů tohoto přechodu. Pokud možno maximální výkonnost systému při minimu nákladů by měly být kritériem kvality alternativních programů ekonomické přeměny.

Důležitou vlastností hospodářských programů, bezprostředně ovlivňující jejich účinnost, je jejich konzistence, vnitřní soudržnost. Proto předkládám ucelenou strategii, kterou lze hodnotit jak z hlediska efektivnosti, tak z hlediska vnitřní konzistence. Tuto studii lze pokládat za konkrétní návod; je však míněna spíše jako příklad, jak přistupovat ke konstrukci projektu ekonomické přeměny.

Vycházím z poznatku, že se v posledních desetiletích výrazně zhoršila výkonnost československé ekonomiky ve srovnání s vyspělými zeměmi¹⁾, nikoli však v kontextu většiny socialistických zemí. Základním rysem čs. ekonomiky jsou výrazné mikroekonomické deformace a poměrně překvapivá (a tedy patrně diskutabilní) makroekonomická stabilita. Mou základní tezí je, že největší problémy ekonomické přeměny leží v mikroekonomické oblasti (zvláště v oblasti podniku); nezbytnou podmínkou úspěchu mikroekonomické přeměny je však správná makroekonomická politika.

Podle toho, jak aktivní hospodářskou politiku vláda v nejbližším období přijme, přejde československá ekonomika buď na dráhu rovnováhy s vyšší životní úrovní, nebo se dostane do problematického období snížené citlivosti nabídky na mikroúrovni a nerovnováhy (spojené s inflací) na makroúrovni. Strategie navržená v této studii je založena na sérii rychle uskutečňovaných právních, institucionálních a ekonomických opatření, prováděných v rámci věrohodného, konzistentního a široce publikovaného reformního projektu.

První kapitola studie identifikuje hlavní problémy nynějšího hospodářského systému (jak je vidím ze zahraniční perspektivy) a upozorňuje na možnosti, ale i problémy, které se během přechodu na nový systém pravděpodobně vyskytnou. Charakterizuje jak všeobecné problémy, tak i situaci na jednotlivých trzích a důsledky transformace a hospodářské politiky v období přeměn. Druhá kapitola předkládá a rozpracovává hlavní prvky navržené strategie ekonomické přeměny a další se zabývá otázkou posloupnosti jednotlivých opatření a časového rozvrhu přechodu. Čtvrtá část je věnována závěrečným úvahám.

1. Hlavní ekonomické problémy

Dosavadní systém zápasí se třemi hlavními problémy: podvyvinutými a proto špatně fungujícími trhy, příliš centralizovaným rozhodováním a nedostatečně vymezenou strukturou vlastnických práv. Tyto systémové prvky vytvořily chybné (zvrácené) ekonomické podněty, způsobily odchýlení cen od rovnovážných úrovní, vedly k neefektivnímu rozmístění (alokaci*) zdrojů stejně jako spotřebních předmětů a zbrzdily technický pokrok a ekonomický růst. Při projektování ekonomické přeměny tkví hlavní problém v tom, jak zavést účinný tržní systém, založený na nepřímých podnětech, aniž by vznikla vysoká inflace i dlouhodobá nezaměstnanost a diferenciací příjmů překročila společensky únosnou míru.

Mikroekonomická situace

Stejně jako všechny ekonomiky, které podléhaly centrálnímu plánování, trpí i československá ekonomika na trzích zdrojů i finálních výrobků cenovými deformacemi a kvantitativními omezeními.

Trh práce

Na straně nabídky pracuje tento trh poměrně dobře, neboť jednotlivci a domácnosti mohou volně reagovat na ekonomické signály (byť vážně zkreslené). Na rozdíl od jiných trhů není nabídka pracovních sil centralizována a domácnosti optimalizují jak rozdělení svého času mezi práci a odpočinek, tak (částečně)

* speciální termíny jsou vysvětleny ve slovníčku ekonomické terminologie za textem studie

akumulaci lidského kapitálu, tj. vzdělání. Hlavní deformaci na straně nabídky vytváří nefungující trh bytů, který omezuje mobilitu pracovních sil; další překážkou až donedávna byl i politicky motivovaný výběr studentů, který negativně ovlivňoval rozmístění talentů mezi různé profese a kvalifikační skupiny.

Na straně poptávky je však trh práce výrazně deformován: tradiční socialistické podniky nadměrně hromadily pracovní síly a přenášely svou zkorumpovanost i na trh práce. Poptávka po pracovních silách je pravděpodobně pružnější v družstevních podnicích, avšak i zde jejich samosprávná filozofie fluktuaci členstva omezuje.

Během ekonomické přeměny se na trhu práce projeví tyto hlavní jevy:

- zatímco v některých podnicích, oborech a oblastech bude existovat nadbytek pracovníků, v jiných bude pracovních sil nedostatek

- struktura mezd se změní podle působení tržních sil a nových institucí (ekonomicky motivovaných odborů, participace na zisku atd.)

- projeví se nutnost změny daňového systému a sociálního zabezpečení.

S tím bude souviset otázka, jak zlepšit možnosti vzdělání (klíčovými obory bude ekonomie, manažerské řízení podniků a západní jazyky) a jak zajistit přesuny pracovních sil se změnami poptávky tak, aby sociální náklady byly minimální.

Trh kapitálu

Trh kapitálu byl u nás dosud potlačen: finanční instituce jsou poměrně málo vyvinuté, množství finančních prostředků na trhu je malé. Kapitál je mezi podniky a ostatní uživatele alokován zcela arbitrálně. Úroková míra ve spořitelnách byla až donedávna držena na nehybné a nízké úrovni, pro podniky pak byla reálná úroková míra nulová či dokonce negativní. Pro podnik, který měl přístup ke kapitálu, bylo tudíž výhodné užívat co nejvíce kapitálu, což ovšem ze společenského hlediska výhodné nebylo - znamenalo to plýtvání a ztráty. Kromě nulového úroku poskytovala

vláda ztrátovým podnikům subvence; vzhledem k deformované cenové soustavě však jejich výše nemůže být pro formulování příští vládní politiky směrodatná (neobsahují totiž nezkrácenou ekonomickou informaci o efektivnosti podniků). Příliv mezinárodního kapitálu podléhal přísné kontrole. Vytvoření funkčního kapitálového trhu je, podle mého názoru, jedním z nejdůležitějších prvků přeměny současného ekonomického systému.

Trh ostatních výrobních prostředků

Také ostatní výrobní prostředky byly dosud arbitrálně rozmišřovány centrem na základě cen, které neodpovídaly relativní vzácnosti těchto prostředků. Proto jsou některé zdroje používány v neúměrně velkém rozsahu, i když jsou jejich ceny na světových trzích vysoké. Důsledkem zkreslení cenové struktury je, že tam, kde technologie nevyžaduje pevné proporce mezi výrobními prostředky, jsou tyto proporce arbitrální a tudíž ekonomicky neefektivní. Hlavním cílem ekonomické přeměny v této oblasti bude změna struktury využití výrobních prostředků směrem k vyšší alokační efektivnosti.

Trh výrobků, organizace průmyslu a obchod

Trh výrobků trpí podobnými deformacemi cen a kvantitativními omezeními jako ostatní trhy. Většina cen je stále pevně určena na základě netržních kritérií a jejich arbitrální výše spolu se stejně arbitrálními subvencemi znemožňuje objektivní zhodnocení ekonomické efektivnosti podniku. Je tedy docela možné, že i poměrně výkonné podniky vykazují malé výkony (malou přidanou hodnotu), protože mají neúměrně vysoké ceny vstupů a neúměrně nízké ceny výrobků.

Důsledkem centralizovaného systému je také zkreslená průmyslová struktura, vyznačující se převahou velkých státních podniků (vysokou koncentrací průmyslu.) Tato struktura vede k malé rozmanitosti výrobků a všeobecné ztrnulosti v průmyslové výrobě.

Přibližně dvě třetiny zahraničního obchodu jsou uskutečňovány v rámci RVHP (přibližně třetina přímo se SSSR) na základě komplikovaného systému dohod; obchod s ostatními zeměmi je veden v tvrdých měnách. Zahraniční obchod je silně centralizován a jeho struktura pravděpodobně neodpovídá komparativním výhodám Československa. Také vnitřní obchod je silně centralizován a řízen státem. Hlavními problémy přeměny v obchodní oblasti jsou nutnost liberalizace nejen vnitřního a zahraničního obchodu, ale i kapitálových transakcí a potřeba změny struktury a způsobu obchodu v rámci RVHP.

Trhy pozemků, nemovitostí a bytů

Přestože pronájem půdy v omezené míře funguje, trh pozemků prakticky neexistuje. Trh nemovitostí a bytů se sice rozvíjí, je však dosud výrazně podvyvinutý. Většina bytů je pronajímána za relativně nízké ceny a činže představuje v rodinných výdajích poměrně nízké procento. Toto potlačení části trhu však znamená, že byty a domy, prodávané na volném trhu, dosahují extrémně vysokých cen. Zřízení fungujícího trhu by v této oblasti zvýšilo dosud státem kontrolované ceny a naopak snížilo ceny na volném trhu, dále by vedlo ke zvýšení nabídky a podstatnému zlepšení údržby. Jak dále uvádím, zřízení tohoto trhu by také mohlo přispět k odstranění možného měnového převisu (přebytku peněz).

Makroekonomická situace

Stejně jako v jiných socialistických zemích je i v Československu hlavním makroekonomickým problémem zpomalení hospodářského růstu. Průměrný růst národního důchodu se snížil z 5 % z let sedmdesátých na 2 % let osmdesátých. Navíc, jak odhadují českoslovenští i zahraniční experti, reálná míra inflace, nezahrnutá do oficiálních údajů, uváděná tempa růstu přinej-

menším dostihuje, takže ve skutečnosti ekonomika v osmdesátých letech spíše stagnovala.

Z hlediska inflace se makroekonomická situace dosud jeví poměrně příznivě. Určité inflační tlaky jsou sice zřejmé, ale zdají se být méně výrazné, než v ostatních socialistických zemích. Českoslovenští i zahraniční pozorovatelé sice považují oficiální odhad 1,5 % v roce 1986 za příliš nízký, většina nezávislých odhadů se však pohybuje okolo 4 %. Nerovnováhy se vyskytují u jednotlivých výrobků, celkově však nejsou signály makroekonomické nerovnováhy příliš silné.

Nabízí se přirozeně otázka, zda tato makroekonomická stabilita není iluzorní, zda neexistuje měnový převis. V období 1979 - 1989 se podle oficiálních údajů zvýšily úspory a hotovost, držené obyvatelstvem, o 55 %, zatímco maloobchodní ceny vzrostly o pohyblivých 22 %. (Západní odhad skutečného růstu maloobchodních cen za stejné období je 44 %.) Přes velký rozdíl mezi oběma odhady se oba shodují v tom, že kladou růst oběhiva a úspor nad růst cen. V období hospodářské stagnace to znamená, že se snížila rychlost oběhu peněz, neboli že lidé nejsou schopni utratit část svého příjmu. Tato hypotéza je také potvrzena statistickými údaji: hotovost a úspory obyvatelstva činily v roce 1979 77 % objemu maloobchodního prodeje, v roce 1989 již 100 %. Tento růst měnového převisu by mohl vyústit v prudký inflační tlak, jakmile by se obyvatelstvo začalo obávat nepříznivého budoucího makroekonomického vývoje (především inflace). Pravděpodobnost takového zvratu, následující exploze poptávky i její případné uspokojení zvýšením nabídky (např. ze státních zásob či zahraničního dluhu) přirozeně závisí na hospodářské politice vlády. Formulace vládní politiky musí také vzít v úvahu skutečnost, že značná část peněz je soustředěna v rukou poměrně malého počtu lidí.

S tím souvisí problematika státního rozpočtu. Údaje o státním rozpočtu dosud nejsou vnějším pozorovatelům dostupné, takže je těžké odhadnout, do jaké míry může v současném a budoucím vývoji ovlivňovat inflace deficit státního rozpočtu. Je nutno zdůraznit, že v centralizovaném hospodářském systému může stát financovat svůj deficit „výpůjčkami“ z fondů spořitel-

a z různých povinných fondů podniků. Jak dokumentuje McKinnon, tato možnost způsobila nynější makroekonomickou nerovnováhu v SSSR.

2. Možná strategie ekonomické přeměny

Jak jsem již uvedl výše, musíme vycházet z faktu, že naše ekonomika trpí silnými deformacemi na mikroekonomické úrovni (s tím, že některé oblasti zcela chybí, či nejsou dostatečně vyvinuté bankovníctví aj.), že si však udržela, byť možná spornou, makroekonomickou rovnováhu. Zkušenosti zemí jako je Jugoslávie, Polsko, Brazílie a Argentina, které prodělaly období pádivé inflace, ukazují, že negativní ekonomický a sociální dopad makroekonomické nestability je obrovský. Proto by hlavním cílem politiky ekonomické přeměny mělo být udržení makroekonomické rovnováhy v průběhu zásadní změny mikroekonomické struktury, včetně finančního a obchodního sektoru.

Současné teoretické a empirické znalosti přinášejí silné argumenty proti provádění dílčích reforem. Teorie „second best“ (druhého nejlepšího řešení) například ukazuje, že dílčí reformy mohou ve výrazně deformované ekonomice dokonce zhoršit její výkon, a tedy i životní úroveň. I teorie, vyvinuté pro situace, v nichž se předpokládá, že určité deformace jsou nereformovatelné či neodstranitelné, zdůrazňují, že reformní opatření musí být komplexní a musí být prováděna v příslušné posloupnosti. Socialistické země, které provedly pouze částečné reformy (Československo, Polsko, Maďarsko, Jugoslávie a v osmdesátých letech Sovětský svaz) nedosáhly téměř žádných úspěchů na úrovni mikroekonomické, tj. nezlepšily výkonnost svých trhů, a naopak na makroekonomické úrovni dokonce dosáhly různě vysoké inflace. Proto se zaměřuji na návrh celkové strategie, a nikoli na částečná opatření.

Československá ekonomika má relativně nedostatečně vyvinuté tržní instituce a podniky jsou schopny reagovat na tržní signály jen v omezené míře, takže nelze očekávat, že by na soubor drastických hospodářskopolitických opatření reagovala rychlým

zvýšením nabídky ziskového zboží. Lze však předpokládat jistou negativní reakci nabídky (tzn. bankroty podniků, propouštění zaměstnanců a snížení výroby), k nimž by došlo, jakmile by vláda uskutečnila prudký přechod na tržní hospodářství s odbouráním všech subvencí podnikům. Nedostatečná institucionální základna a ztrnulá struktura průmyslu jsou hlavními důvody, proč nelze očekávat rychlé přemísťování výrobních zdrojů do nejpotřebnějších odvětví, jak tomu bylo například během „léčby šokem“ v Chile sedmdesátých let²⁾.

Hlavním úkolem při tvorbě strategie ekonomické přeměny tedy je minimalizace délky období přechodu i sociálních a ekonomických nákladů přechodu a udržení makroekonomické rovnováhy. Dalším důležitým problémem, se kterým se v tomto období střetneme, bude potřeba zamezit či alespoň minimalizovat možnosti těch skupin osob (stranických funkcionářů různých stran, ředitelů podniků atd.), které by si mohly na základě svého výsadního postavení či alespoň monopolu na informace přisvojit majetek, jenž bude po odstranění centrální kontroly lehce zcizitelný, či dokonce ekonomické renty z něj. Toto „vykořisťování“ může nabýt různých podob (koupě částí státních podniků manažery za nízkou cenu, zakládání polofiktivních společných podniků se zahraničními partnery za účelem odčerpání kapitálu z bývalého státního podniku, výkup pozemků atd.). Nebezpečnost takového počínání se plně potvrdila v případě Polska, Maďarska a Chile.

Zákonný a institucionální rámec

Prvním krokem procesu ekonomické přeměny je vyhlášení jasných hospodářských zákonů. Vymezení „pravidel hry“ je zásadní podmínkou k tomu, aby se snížila nejistota a odstranily spory mezi hospodářskými subjekty a aby se vytvořilo prostředí, vedoucí k racionálnímu ekonomickému rozhodování. Zákony o podniku, vlastnictví, bankovníctví, zdaňování, investicích, zahraničním kapitálu, aj. jsou nezbytnými prvky každého dobře připraveného programu ekonomické přeměny.

Jedním z hlavních nedostatků nynějšího systému je jeho neschopnost vytvářet silné podněty pro dosahování ekonomické efektivnosti. Při sestavování nového zákonného rámce je proto důležité, aby na prvek ekonomických podnětů byl kladen podstatný důraz. Aby byly tyto podněty plně zapojeny do systému zákonů, je nutné, aby se zákony vytvářely za spolupráce nejen právníků, ale i ekonomů, kteří znají úlohu ekonomických podnětů v tržním hospodářství.

Zkušenosti z jiných zemí ukazují, že z ekonomického hlediska je velmi důležité, aby byly zákony formulovány jednoduše a jasně. V zemích, kde jsou zákony velmi složité, promarní podniky i jednotlivci mnoho času jenom tím, aby dokázaly respektovat rámec často společensky nepřilíš prospěšného zákona. Složitě zákony navíc přímo vybízejí podniky, aby se snažily zákony obcházet a hledaly výjimky; tím takové zákony podněcují korupci.

Mikroekonomické otázky

Protože je nabídka pracovních sil poměrně volná, spočívají hlavní makroekonomické problémy v cenové politice, v chování podniků, organizaci a struktuře průmyslu, struktuře a fungování (či nefungování) kapitálového trhu a na straně poptávky pak pracovního trhu.

Cenová politika

Ceny poskytují v tržní ekonomice základní signál pro alokaci zdrojů a tvoří pevná omezení pro ekonomické rozhodování a chování ekonomických subjektů. Je tudíž nanejvýš žádoucí, aby ceny odpovídaly relativní vzácnosti zdrojů a výrobků (v opačném případě jsou jedny zdroje využívány nedostatečně a druhými je plýtváno). V podmínkách malé, otevřené ekonomiky, jakou je ekonomika československá, to znamená, že by domácí ceny měly co nejvíce odpovídat cenám na zahraničních trzích.

Souladu mezi domácími a světovými cenami je přirozené možné dosáhnout různými způsoby. Účinný způsob, který nemá okamžitý negativní dopad na domácí výrobce a vládní příjmy, spočívá v uvolnění cen veškerých druhů zboží a přeměně všech forem ochrany domácích výrobců na jednoduchý systém cel. Cla poskytnou domácím výrobcům dočasnou ochranu před zahraniční konkurencí; výrobci však již musí a mohou na signály, dané světovými cenami, reagovat. Mají však čas na to, aby změnili svou orientaci ve směru, který ukazují signály světového trhu. Tato politika by byla založena na předem jasně definovaných a publikovaných sníženích cel, která by měla být během poměrně krátkého období (dvou až čtyř let) odstraněna. Pro státní podniky by tato politika znamenala zrušení direktivního určení vstupů i produkce centrem, novou kalkulaci dosavadních subvencí na základě nynějších mezd a nových cen (které by se rovnaly světovým cenám plus clům) a vymezení poměrně krátkého (opět dvou až čtyřletého) období, v jehož průběhu by se tyto subvence odbouraly. 3) Pro úspěch tohoto přechodu je nezbytné, aby vytyčený program byl sdostatek věrohodný, jasně a předem podrobně specifikovaný. Zkušenosti z jiných zemí jednoznačně ukazují, že povolení jednotlivých výjimek (např. prodloužení doby, ve které se poskytuje subvence) rychle celý program rozvrátí.

Jaké jsou výhody tohoto postupného programu? Za prvé je takovýto postupný program politicky přijatelnější, než jednorázová „lécba šokem“. Za druhé tento program stimuluje rychlý přechod k efektivnější alokaci zdrojů v ekonomice. Za třetí vytváří v počáteční fázi velké příjmy z cel, které budou právě v tomto období velmi potřebné: vláda bude muset zajistit nové sociální programy (rekvalifikační, podpory v nezaměstnanosti aj.). Dále je nutno podotknout, že tato průhledná (snadno sledovatelná a kontrolovatelná) a stále se snižující celní hradba zajistí, že podniky a jednotlivci porozumí „pravidlům hry“, budou dostávat nezkreslené signály ze světových trhů a budou mít čas na změnu své orientace. Dočasné vyplácení nově stanovených subvencí a jednoznačný rozvrh jejich odbourávání zaručuje, že podniky sice ne-

utrpí okamžitý šok, budou se však muset začít orientovat na nový systém a na tvrdé rozpočtové omezení.

Z hlediska efektivnosti by samozřejmě bylo lepší neuvalovat žádná ochranná cla a poskytnout podnikům stejnou ochranu většími počátečními subvencemi. Tento postup by zamezil deformacím, které cla vyvolají ve struktuře spotřeby, a poskytoval by přesnější cenové signály výrobcům. Jeho nevýhodou v československých podmínkách je, že by mohl zpomalit a případně i ohrozit přechod podniků ze systému subvencí (měkkého rozpočtového omezení) na systém tvrdého rozpočtového omezení a že by vyžadoval jiné zdroje státních příjmů.

Chování podniků a struktura průmyslu

Hlavním úkolem na tomto poli je stimulovat ekonomicky efektivní výrobu. Čína je dosud jedinou socialistickou zemí, které se tento úkol podařilo do značné míry splnit. Právě čínská zkušenost ukazuje, že prvním krokem by mělo být podněcování vzniku nových podniků. Na takové podněty je vesměs nejrychleji schopen reagovat soukromý sektor, případně dobrovolná družstva a komunální podniky. Proto je velmi důležité, aby vláda zaujala pragmatický a ideologií nezatížený postoj, který by umožnil rozvoj všech forem vlastnictví a řízení nových podniků. Poměrně nízká úroveň akumulace osobního bohatství a vysoké fixní náklady na výrobu ve velkém měřítku znamenají, že většina nově vytvořených podniků bude malá a středně velká a že budou působit mimo těžký průmysl.

Přednosti takové průmyslové politiky jsou následující:

docílí se rychlý vznik konkurenční výroby v oblastech, které nebyly dostatečně zásobovány státními podniky (některé oblasti byly zásobeny pololegálně jen několika jednotlivci či družstvy) vytvoří se nové rozličné pracovní příležitosti v oborech náročných na práci (často velmi kvalifikovanou), které alespoň dočasně poskytnou vysoké příjmy pracovníkům a rychlou návratnost kapitálu podnikatelům

dojde k nápravě dřívější politické preference velkých podniků; státním a družstevním podnikům vznikne zdravá konkurence⁴⁾.

Vzhledem k důležité úloze, kterou nové soukromé podniky v procesu ekonomické přeměny sehrají, měla by vláda použít zákonná, morální i ekonomická opatření na povzbuzení jejich činnosti. Pro efektivní fungování těchto podniků, a tudíž i pro zajištění zvyšování společenského blahobytu na základě hospodářské soutěže, je nutná plná legalizace všech forem vlastnictví a řízení. Důležitá je i silná morální podpora, protože široké společenské vrstvy často ekonomickou prospěšnost soukromého vlastnictví plně nedoceňují. Ekonomická opatření by měla obsahovat možnosti opatřování kapitálu na úvěr za tržní úrokovou míru v rámci jednoduchých a rychlých bankovních procedur, daňového zvýhodnění pro znovuinvestovaný zisk a možnosti pronájmu či koupě prostorů pro výrobu.

Z podobných důvodů je žádoucí podpořit zahraniční investory, aby v Československu zakládali nové podniky. Pro zahraniční podnikání by opět existoval jasně definovaný a ekonomicky účelový zákonný rámec. Společensky prospěšné je také zakládání podniků se smíšeným vlastnictvím (joint ventures), z empirického hlediska však lze dodat, že ekonomický prospěch z takových podniků je v socialistických zemích často přeceňován.

Zkušenosti Maďarska, Polska a jiných zemí ukazují, že příliv zahraničního kapitálu do již existujících podniků je třeba regulovat. Hlavní problém, se kterým se v těchto zemích setkali, je, že jsou podniky vcelku či z části prodávány (často ziskuchtivými řediteli či zaměstnanci) za ceny, které neodpovídají jejich tržní hodnotě. Tento jev je samozřejmě znakem neschopnosti příslušné vlády, a nikoliv zlé vůle západních investorů. Pozdní snaha těchto vlád anulovat či pozměnit obsah již uzavřených smluv pak působí nepříznivě na ostatní investory a snižuje jejich ochotu dále do země investovat. Proto je důležité, abychom se tohoto jevu vyvarovali.

Základním problémem Československa při prodeji státního vlastnictví je, jak dosáhnout co nejvyšší tržní ceny a přitom co možná nejvíce snížit počáteční nevýhodu, kterou mají českoslovenští občané proti cizincům - rozdíl v osobním bohatství, který zakládá rozdíl schopnosti nakupovat státní majetek. Jinými slovy se jedná

o problém, jak získat v souladu s mezinárodními normami zahraniční investice a nepoškodit přitom zájmy československých občanů.

Jeden možný - a dost přitažlivý postup spočívá v následující řadě opatření: prvním krokem je zvýšení disponibilního bohatství obyvatelstva. Část státního vlastnictví průmyslových, zemědělských a jiných podniků se rozdělí obyvatelstvu, podobně jak to bylo provedeno při privatizaci např. v Kanadě (v provincii Britská Kolumbie) a v Chile. To lze realizovat například tak, že všechny státem vlastněné podniky jsou vládou naráz proměněny na akciové společnosti s určitým počtem akcií, které by byly drženy specializovanými vládními korporacemi (holdingovými společnostmi). Tento krok by okamžitě zamezil prodeji národního bohatství jednotlivci či skupinami. Uvedené korporace pak rozdělí část akcií na počítačem uvedená konta občanů, která mají formu diverzifikovaných souborů (portfolií) akcií. Rozdělení akcií mezi občany může být rovné, nebo může být závislé na věku či se může řídit nějakým jiným jednoduchým pravidlem.⁵⁾ Část akcií může být určena pro jiné účely (např. penzijní pojištění, lékařské zabezpečení atd.), část zůstane v majetku korporace pod kontrolou vlády. Tyto akcie pak mohou být prodávány domácím i zahraničním investorům.

Teorie i praktická zkušenost ukazují, že z hlediska prodávajícího je nejlepším způsobem prodeje veřejných hodnot aukce. Aukce, pořádaná formou zapečetěných nabídek, je standardně používaným způsobem prodeje větších majetků v západních zemích a není důvodu, proč ji nepoužít i při prodeji části československých podniků. Za předpokladu, že aukce přiláká alespoň tři až čtyři zájemce, je dosažená cena v aukci obvykle vyšší, než při jiném způsobu prodeje (například přímou dohodou kupujícího a prodávajícího) a navíc tento způsob prodeje brání dodatečnému obviňování ze strany prodávajícího. Důležitou podmínkou je ovšem získání skutečně nezávislých zájemců; jejich tajné dorozumění totiž může dosaženou prodejní cenu výrazně ovlivnit. V daném případě bude pravděpodobně postačující, dostaví-li se zájemci z různých kontinentů.

Organizátoři nedávných privatizačních akcí ve Velké Británii tvrdí, že přestavba podniku (tj. propuštění zbytečných pracovníků, likvidace neefektivních částí podniku atd.) ještě před prodejem může výrazně zvýšit prodejní cenu. Užitečnost této rady je závislá na tom, zda je vláda schopna provést tyto změny za nižší náklady, než soukromý podnikatel po odprodeji. Je totiž nutné si uvědomit, že nemá smysl porovnávat dvě různé prodejní ceny, aniž bychom vzali v úvahu náklady na změny podniku.

Výše uvedený způsob tvorby, distribuce a prodeje akcií má následující výhody:

- umožní dosáhnout nejvyšší prodejní ceny,
- podpoří vytvoření akciové burzy,
- prospěje i občanům, kteří získají kromě pracovního příjmu i příjem z kapitálu,
- opatření lze považovat za spravedlivé rozdělení národního majetku.

V nejbližší budoucnosti bude samozřejmě většina podniků v rukou státu. Aby se jejich ekonomická efektivnost v průběhu ekonomické přeměny zvýšila, bude nutné vytvořit potřebné stimuly, poskytnuté decentralizací ekonomiky. Celkovou decentralizací ekonomiky rozumíme nahrazení dosavadního centralizovaného systému systémem založeným na manažerské autonomii a volné cenové konkurenci. Ve výchozím bodě budou některé podniky potřebovat subvence, jiné budou schopné dosahovat zisku. Strategie přechodu pak bude, jak jsem již uvedl, vycházet z postupného a předem rozvrženého odbourávání dotací. Výjimkou by měly být pouze podniky, které mají zvláštní sociální úkoly (subvencovaná doprava, potřeba udržení zaměstnanosti ve zvlášť odlehlých místech aj.). Opět je zde užitečná zkušenost z jiných zemí, která poukazuje na to, že počet takových podniků by měl být minimální a subvence pro sociální účely by měly být předem přesně vymezeny. Všechny jiné subvence by měly být postupně zrušeny, stejně jako v jiných podnicích. Vláda by ovšem nadále regulovala podniky, které mají přirozený monopol a u nichž je maximalizace zisku spojena s neúnosnými sociálními náklady.

Zavedení manažerské autonomie znamená, že podniky musí mít přesně vymezenou kontrolní autoritu (např. správní radu), které by manažeři odpovídali za svá rozhodnutí a za výkonnost podniku. Příjmy manažerů by měly být přímo závislé na výkonnosti podniku, což znamená, že podstatná část jejich platů by měla závislost na zisku a značná část by měla být vyplácená ve formě tzv. blokovaných akcií (tj. akcií, které jejich majitel nesmí po určitou dobu prodat). Tento systém odměňování manažery silně stimuluje k tomu, aby vedli podniky co nejlépe nejen krátkodobě, ale i z dlouhodobé perspektivy.

Dále je nutné zdůraznit důležitost zavedení běžného standardního účetnictví ve všech podnicích; to umožní jak jejich prodej a koupi, tak zdaňování a kontrolu. Zkušenost z rychle se rozvíjejících ekonomik Dálného východu také ukazuje, že předávání manažerských znalostí do ekonomiky lze jasně dohodnout i ve firmách se zahraničním či smíšeným vedením. Kromě zakládání škol a vysílání studentů do zahraničí je v těchto zemích úspěšně praktikován požadavek, aby všechny zahraniční firmy, působící na území státu, měly ve vedení jako členy ředitelství či správních rad domácí občany.

V Československu se často argumentuje ve prospěch toho, aby byly velké podniky rozděleny na menší útvary a aby vláda přesunula výrobní zdroje do oblastí, v nichž má Československo komparativní výhodu, čímž se obvykle miní strojírenství a lehký průmysl. Argument o komparativní výhodě je, jak se domnívám, založen na československých zkušenostech do padesátých let. Protože žádné moderní studie o komparativní výhodě v Československu neexistují, považuji tuto argumentaci za značně problematickou. Za prvé - mnohá odvětví, například automobilky a letecký průmysl, vyžadují ve světovém měřítku mnohem větší rozsah produkce, než jaký mají českoslovenští výrobci. Za druhé - zkušenost, ze které vycházejí tyto argumenty, pochází z doby, kdy na světový trh ještě nevstoupily země jako Japonsko, Tchajvan, Brazílie a další. Problémy, se kterými se setkali v sedmdesátých

letech Poláci ve snaze těmto partnerům konkurovat, jsou důležitým poučením i pro dnešní Československo. Výhodou decentralizované strategie ekonomické přeměny v této oblasti je, že signály o dnešní komparativní výhodě československé ekonomiky budou přenášeny nezkreslenými světovými cenami v podmínkách moderní technologie. Rozhodnutí o rozdělení či naopak fúzí podniků je věcí rozhodnutí jejich manažerů.

Kapitálový trh

Vytvoření efektivního kapitálového trhu je jedním z největších úkolů přeměny socialistických ekonomik. Kapitál byl v Československu dosud alokovan centrálně, úroková míra v tomto procesu hrála minimální roli. Státní banka není nezávislou institucí a komerční bankovníctví, ač se nedávno začalo rozvíjet, je dosud zakrnělé. Alokace kapitálu se tedy děje arbitrálně.

Základním krokem vytvoření fungujícího kapitálového trhu je vytvoření sítě navzájem si konkurujících komerčních bank a založení akciové burzy. Maďarské i jugoslávské zkušenosti ukazují, že komerční banky musí být dostatečně vybaveny kapitálem a jejich startovní podmínky by neměly být spojeny s výkonností určitých (zvláště ne problematických a silně zadlužených) podniků. Navíc by komerční banky neměly být zatíženy úkolem vyplácení a postupného snižování subvencí podnikům, protože to by vedlo k velkým tlakům na nahrazení ztracených subvencí bankovním úvěrem a nikoliv zvyšováním efektivnosti. Československo již začíná vytvářet komerční banky, ale kroky, které byly dosud podniknuty (vytvoření české a slovenské obchodní banky a úvěrové operace Živnobanky) jsou vzhledem k úkolu vytvořit soutěže schopný bankovní systém příliš omezené. Aby komerční banky mohly efektivně fungovat, budou také muset přijmout běžné metody hodnocení efektivnosti investičních projektů.

Jak naznačuje Williams, základní struktury samoregulace, kontroly a fungování burz jsou ve většině zemí velmi podobné. Proto je možné těchto základních principů do značné míry použít i při zakládání československé burzy. Rozdělení akcií mezi občany, jak jsem je popsal dříve, povede přirozeně k obchodování

akciemi a efektivnost tohoto obchodu bude založením burzy značně zvýšena. Členství na burze též donutí podniky zveřejňovat větší množství informací, čímž dodají důležité signály pro investory.

Je však nutno důkladně uvážit povolení obchodu na marži, tedy burzovního obchodu s vypůjčenými penězi. Moderní finanční teorie ukazuje, že tento typ obchodu může způsobit velké spekulativní výkyvy cen nových akcií. Protože všechny akcie na československé burze budou nové, nebude z hlediska stability a s tím spojené důvěryhodnosti kapitálového trhu vhodné obchodování na marži povolit hned od počátku.

Pro československou vládu bude základní otázkou, jak organizovat účast západních bank a investorů na československém kapitálovém trhu. Osobně nevidím žádný důvod, proč působení zahraničních bank v rámci dobře připraveného zákona o bankovníctví nějak omezovat. Naopak, cílem by mělo být přilákat co nejvíce různých bank a vytvořit maximum konkurenčního bankovního sektoru. Pokud jde o obchodování zahraničních investorů na burze, zákony a nařízení budou muset vzít v úvahu jeho dva protikladné důsledky: povolení přístupu na burzu zvýší ekonomiky žádoucí příliv kapitálu a navíc zvýší cenu akcií, držенých individuálně či kolektivně československými občany; značný příliv zahraničního finančního kapitálu na burzu by však mohl převést kontrolu nad velkou částí československé ekonomiky do cizích rukou.

Trh práce

Pracovní síly a zvláště lidský kapitál (tj. vzdělání a kvalifikace) jsou největším bohatstvím československé ekonomiky. Podobně jako v zemích Dálného východu se tento výrobní činitel, bude-li správně využíván, může stát motorem ekonomického růstu. Důležitým úkolem je připravit zákony a instituce tak, aby byla zajištěna jak ochrana pracujících, tak i silné podněty pro vyvíjení pracovního úsilí a vysoké kvality práce.

Poskytuje-li historická zkušenost určité vodítko, lze předpokládat, že vývoj v systému pracovních vztahů bude charakterizován

vznikem hospodářsky orientovaných odborů a určitou formou participace zaměstnanců na řízení podniků (např. ve formě dělnických rad či dělnického zastoupení ve správních radách), především ve velkých podnicích.

Pakliže budou odbory či rady správně organizovány, mohou nejen reprezentovat zájmy zaměstnanců, ale též sehrát pozitivní ekonomickou roli - mohou snížit četnost a intenzitu průmyslových konfliktů, přispět k většímu ztotožnění se pracujících se zájmy podniku a následnému zvýšení produktivity práce. V rámci ekonomiky založené na volných cenách bude lepší, budou-li dohody o mzdách sjednávány na úrovni podniku, a ne na úrovni průmyslových odvětví. Během přechodného období lze doporučit, aby tyto dohody byly uzavírány na krátké (např. šestiměsíční) období.

Empirické výzkumy v západních zemích ukazují, že je vhodné spojit participaci zaměstnanců na řízení podniků s podílem na zisku a vlastnictvím podniku (tj. akcií). Ekonomická efektivnost těchto opatření však silně závisí na tom, jakým způsobem jsou zaváděny a přijaty. Lepší ekonomické výsledky přinášejí tehdy, vzniknou-li dobrovolnou dohodou, než tehdy, když jsou vnuceny zákonem. Výhodou systému, ve kterém nejsou mzdy určeny úplně pevně a alespoň zčásti závisí na zisku podniku, je, že pohyb mezd částečně pohlcuje vnější nárazy a konjunkturální cykly, na které jinak podniky reagují propouštěním zaměstnanců. Na druhé straně si musíme uvědomit, že výrazná účast pracujících na řízení podniků napomáhá vzniku rozporů mezi původními a nově najímanými pracovníky, které mohou vést k tomu, že skupina původních zaměstnanců blokuje přijímání nových pracovníků. Ekonomika pak musí spíše než volné přelévání zdrojů mezi existujícími podniky spoléhat na vznik a zánik nových podniků. Japonská zkušenost však dokládá, že i když podniky poskytují celoživotní zaměstnání a prakticky nepropouštějí zaměstnance, je ekonomika schopna fungovat pružně. Tato pružnost ovšem spočívá v tom, že zaměstnanci mohou být bez potíží přemísťováni v rámci podniku a že mezi manažery a dělníky vládne duch spolupráce. Menší podniky tento systém nepoužívají.

Důležitým prvkem pro úspěšnost strategie přechodu je schopnost československé ekonomiky vyvarovat se stávek a jiných forem průmyslových konfliktů. Zaznamenáním rysem poválečné rekonstrukce západní Evropy bylo uzavření dočasných dohod mezi vládou a odbory o pozastavení stávek. Uzavření podobných dohod, alespoň ve velkých a středních podnicích, by bylo pro Československo důležitým krokem k úspěchu ekonomické přeměny. Dohody tohoto typu samozřejmě musí obsahovat alternativní řešení pracovních konfliktů, například arbitráž.

Závěrem této části musím zdůraznit, že přemísťování pracovních sil mezi podniky, sektory, povoláními a oblastmi je jedním z nejnesnadnějších prvků ekonomické přeměny. Strategie navržená v této studii důsledky těchto rozsáhlých přesunů zmírňuje hned několika způsoby. Za prvé, zatímco tržní cenové signály se objeví okamžitě, přesun a rekvalifikace zaměstnanců budou postupné, neboť odbourávání subvencí, a tím i nutnost přizpůsobit výrobu, bude rozvrženo na období dvou až čtyř let. Za druhé, zakládání nových podniků v soukromém sektoru zvýší poptávku po pracovních silách. Za třetí, zvýšení bohatství domácností, spojené s rozdělením akcií občanům, zvýší hodnotu volného času a tudíž sníží nabídku pracovních sil (zvláště v případě vdaných žen s dětmi). Za čtvrté, jestliže bude podstatná část výdělků zaměstnanců spojena se ziskem podniku, nebo budou-li zaměstnanci spolurozhodovat o určování mezd a počtu zaměstnanců v podniku, bude nutnost propouštění omezena, protože část ztrát bude pohlcena snížením mezd. Navrhovaná strategie ekonomické přeměny tedy působí menší sociální a ekonomické ztráty, než strategie „léčby šokem“, jakou dnes můžeme vidět například v Polsku.

Otázky spojené s pozemky a nemovitostmi

Nutnou částí reformy musí být vytvoření fungujícího trhu pozemky a nemovitostmi, neboť ty tvoří základní faktory jak ve výrobě, tak ve spotřebě. Je však důležité, abychom si uvědomili, že se tyto statky od ostatních v mnoha ohledech liší a že jejich prodej musí být pečlivě zvážen. Jednoduchý fakt, že celková nabídka půdy je omezena rozlohou území státu a že dočasně existuje velký

rozdí mezi majetkem československých občanů a občanů západních států, znamená, že zcela volný prodej půdy a nemovitostí by vedl k přesunu části území státu do cizích rukou. Pokud je tento jev nežádoucí (je tomu tak i ve velmi liberálním Švýcarsku), je nutné zavést určitá omezení koupě a vlastnictví pozemků cizinci. Tato politika je v plném souladu s podporováním pronájmu a omezeného nákupu pozemků pro podnikatelské účely jak domácími, tak cizími občany.

Druhý důležitý bod se týká současného stavu. Jestliže je nynější rozdělení půdy a nemovitostí (včetně bytů) výsledkem libovůle minulého systému, pak nemůže představovat spravedlivé výchozí rozdělení. Tento problém je možné řešit tak, že by se tyto položky zahrnuly do akciových podílů, rozdělovaných mezi obyvatele. Druhou možností je, že by stát tyto statky prodal v aukcích a třetí spočívá ve zdanění ekonomických rent, které z nich jejich držitelům plynou.

Makroekonomické problémy

Hlavním makroekonomickým problémem období přechodu je reforma makroekonomických institucí a formulace hospodářské politiky, která bude současně podporovat mikroekonomické změny a nenaruší makroekonomickou stabilitu. Jestliže vláda nedokáže udržet makroekonomickou rovnováhu a připustí inflaci, bude jen stěží možné uskutečnit i mikroekonomické reformy. Problém spočívá v tom, že v období vysoké inflace se pozornost ekonomických subjektů soustřeďuje na finanční jevy a odpoutává se od reálných ekonomických výsledků.

Teoreticky existují tři možné přístupy k udržení makroekonomické rovnováhy: kombinace restriktivní měnové politiky a přísné rozpočtové politiky, dále restriktivní měnové a uvolněné rozpočtové politiky a naopak volné měnové a přísné rozpočtové politiky. V této stati se soustřeďuji na první přístup.

Rozpočtová politika a zdanění

Hlavním úkolem v rozpočtové oblasti bude vytvoření systému vládních příjmů a výdajů, který vládě umožní udržet makroekonomickou rovnováhu, bude podporovat ekonomickou efektivnost a přitom udrží rozdělení příjmů na společensky přijatelné úrovni. Dosáhnout současně jak ekonomické efektivnosti, tak i rovnoměrnosti distribuce je v praxi těžkým úkolem v každé ekonomice. V podmínkách radikálních ekonomických změn je to samozřejmě ještě těžší. Na makroekonomické úrovni se vláda střetne s problémem ztráty kontroly některých důležitých rozpočtových příjmů (zvláště příjmů z přímých a nepřímých daní, ukládaných podnikům), a přitom bude muset krýt nové výdaje, spojené s ekonomickou přeměnou. Na mikroekonomické úrovni bude vláda postavena před úkol vytvořit takový daňový systém, který by odpovídal jak orientaci na efektivnost, tak i požadavkům sociální spravedlnosti. Z podstaty navržené přeměny také vyplývá požadavek, aby se rozpočtový systém řídil podle jasně definovaných pravidel, a nikoliv podle administrativních rozhodnutí. V této souvislosti obecně platí, že v reformujících se centralizovaných ekonomikách dochází ke snížení příjmů státního rozpočtu. Vlády obvykle nejsou schopny odpovídajícím způsobem snížit státní výdaje. Nedostatek příjmů se pak marně snaží překlenout různými, *ad hoc* stanovenými daněmi a poplatky (vesměs na vrub podnikům). Vzrůst vládního deficitu pak většinou vede k uvolnění měnové politiky, inflačnímu růstu oběživa a ztrátě makroekonomické rovnováhy.

Rozumný, s ostatními prvky projektu přeměny konzistentní přístup k rozpočtové politice je založen na kombinaci přímých a nepřímých daní (daň, resp. dotace k příjmu podniků, daň ze zdrojů a běžná či negativní daň z osobních příjmů, případně daň z majetku) a daní nepřímých (daň z přidané hodnoty, zvláštní daně na některé druhy zboží, případně daň z prodeje a cla).

Daň z příjmu podniků by měla být zaměřena co možná nejvíce na ekonomický (tedy nikoliv účetní) zisk podniků tak, aby nevytvářela ekonomická zkreslení a tedy zatěžovala všechny stejným způsobem. To je zvláště žádoucí v Československu, kde je

obtížné přesně ohodnotit kapitál a účetní zisk může obsahovat i výnosy kapitálu. Ze stejného důvodu musí být i dotace v průběhu přechodu přidělovány a snižovány paušálně. Míra zdanění by se měla držet na nízké úrovni, aby stimulovala růst nových podniků a podnikatelskou aktivitu vůbec.

Daň ze zdrojů by měla být určena tak, aby odpovídala hodnotě přírodních a jiných zdrojů, které nejsou přímo oceňovány cenovým systémem. Daň musí být uložena všem podnikům, které používají zdroje a, jak již bylo uvedeno, bude zahrnovat i urbanistické využití půdy a infrastruktury.

Konstrukce daně z osobních příjmů je rozhodujícím prvkem návrhu přeměny, neboť systém osobních daní je dosud relativně nevyvinutý a přemísťování pracovních sil může způsobit dočasné kolísání osobních příjmů značného množství lidí. Systém negativní daně z příjmu, spolu s prostou progresivní daní u vyšších příjmových kategorií, je lákavý, protože zaručuje minimální příjem pro každou domácnost, na rozdíl od jiných systémů sociálních podpór zachovává podněty pro nezaměstnané a sociálně slabé, aby hledali lépe honorovanou práci, je plně propojen s daňovým systémem a lze jej proto snadno administrativně zajistit.⁶⁾ Vcelku je systém negativní daně z příjmu z mnoha hledisek lepší, než alternativní systémy sociální pomoci.

Jednoduchá daň z přidané hodnoty by doplnila reformu v oblasti liberalizace cen a měla by řadu žádoucích rysů. Minimalizovala by zkreslení cen, neznevýhodňovala by investice a sloužila by jako významný zdroj příjmů. Pokud chce Československo žádat o vstup do EHS, je daň z přidané hodnoty výhodná též proto, že odpovídá běžné praxi členských zemí EHS.

Nepřímé daně na tabák, alkohol a luxusní zboží jsou všeobecně přijímány u těch komodit, jejichž spotřebu se společnost snaží znevýhodnit. Snadno se vyměňují a vybírají, přinášejí potřebné příjmy a posilují sociální spravedlnost potud, pokud je spotřeba těchto předmětů soustředěna do vyšších příjmových kategorií. Daň z benzínu a motorové nafty je přirozeným nástrojem pro vybírání poplatku za užívání silnic. Potřebuje-li vláda naléhavě

další příjmy, může být výhodné též použít jednotnou a všeobecnou daň z prodeje.

Jak jsme se již zmínili, důležitý zdroj příjmů a zároveň dočasnou ochranu rekonstruujících se podniků mohou představovat cla. Jednoduchá transparentní a snižující se cla byla úspěšně použita během strukturálních změn v mnoha rozvojových zemích. Není-li zkreslení trhu, způsobené cly, příliš podstatné, může být jejich použití žádoucí. V takovém případě, v zájmu vyrovnaní efektivní míry ochrany, by měl být dovoz meziproductů zatížen stejným clem a stejně by měly být zdaněny i tytéž doma vyráběné meziproducty.

Očividný, ale velmi důležitý úkol je minimalizovat daňové zatížení v novém systému. Pro zajištění tohoto cíle je žádoucí, aby byly v rámci státní správy přemísťovány lidské zdroje a vypracovány moderní účetnické i statistické technologie.

Jiným důležitým základním problémem je potřeba jasných pravidel pro financování možného vládního deficitu. Zkušenosti z jiných zemí naznačují, že není vhodné povolit vládě financování výdajů nad schválený rozpočet půjčky od emisní banky. Vhodnějším způsobem financování je prodej vládních půjček a obligací nezávislým komerčním bankám. Měli bychom též poznamenat, že v situaci, kdy se státní rozpočet podílí podstatnou měrou na hrubém národním produktu, má i malé procento deficitu výrazný vliv na ekonomickou situaci.

Emisní banka, měnová politika a devizový kurs

Zkušenost západních zemí ukazuje, že nejdůležitějším úkolem v této oblasti je ustavení nezávislé emisní banky, jejíž ředitelé (guvernéři) by byli jmenováni na různá, vzájemně se nekryjící období a kteří by byli odpovědní parlamentu. Ze zkušeností reformujících se ekonomik vyplývá, že během přechodného období bude nejdůležitějším a nejobtížnějším úkolem ústřední banky prosadit relativně restriktivní měnovou politiku (včetně aktivní úrokové politiky). Zkušenost ukazuje, že když státní příjmy klesají a insolventní podniky jsou bez dalších dotací vystavovány bankrotům, je stát v pokušení odložit obtížné rozhodování tisknutím

peněz, což vede k prudkému roztočení inflace. (Příklady vidíme v Maďarsku, Polsku, Jugoslávii a řadě jiných zemí.) V případě Československa stojí zato připomenout úspěšná opatření, která provedl v podobném kontextu roku 1919 první československý ministr financí dr. Alois Rašín. Zatímco v Německu, Rakousku, Maďarsku a Polsku řádila hyperinflace, Rašín omezil oběh peněz tím, že okolkoval pouze ty rakousko - uherské bankovky, které k určitému datu obíhaly na československém území (čimž je uznal jako čs. státní dluh) a záhy poté stanovil statutární omezení na uhrnnou výši oběhu státovek. Snad toto historické poselství pomůže čs. vládě provádět podobně rozvážnou měnovou politiku i v budoucnosti.

Postupné a jasně definované schéma odbourávání dotací poskytuje ochranný polštář proti tlakům, které budou na emisní banku patrně vyvíjeny. Poznamenejme ještě, že restriktivní měnová politika nemusí nutně omezit domácí hospodářskou aktivitu, pokud bude snížení domácí poptávky kompenzováno růstem exportu, což v malé zemi, jako je Československo, není nerealistická možnost. K takovému růstu by mělo dojít, bude-li devizový kurs realistický. V případě, že bude žádoucí vytvořit systém, mimořádně silně orientovaný na export (např. kvůli tomu, že na domácí výrobce dolehne výše nákladů, spojených s podnikáním na cizí trhy, či kvůli zhroucení sovětského trhu), je rozumné podpořit vývoz zvláštními daňovými úlevami. Zkušenost z Koreje ukazuje, že je takovýto exportní systém plně v souladu s rychlým růstem vývozu i hrubého domácího produktu.

V této souvislosti přirozeně vyvstávají dva problémy: problém režimu devizových kursů (pevné versus pružné kursy) a problém konvertibility měny. V zásadě mohou být posuzovány odděleně, ale v rámci mnou navrhované strategie spolu úzce souvisejí. Odpověď na otázku, zda optimální je režim pevných či pružných devizových kursů, závisí na tom, vidíme-li v devizovém kursu cenu faktorů, poměr cen komodit či aktiva. První dva pohledy vyžadují pružné kursy, naproti tomu třetí dává přednost kursům pevným.

Názor, který v devizovém kursu vidí cenu výrobních činitelů, je v podmínkách rychle se přeměňující socialistické ekonomiky zřejmě nejvhodnější. Zahraniční obchod se změní z oblasti reziduální aktivity v motor růstu, v činnost, která transformuje domácí výrobní činitele a výrobky na zahraniční a naopak. Aby se to dělo efektivně, měly by ceny odrážet relativní vzácnost statků, což vyžaduje pružný devizový kurs. Pružný kurs také stimuluje změnu struktury ve směru k exportním odvětvím, odstraňuje nutnost dotování vývozu (s výjimkou již dříve zmíněného mimořádně proexportního systému), odstraňuje problémy s platební bilancí a nutnost složitě plánované devalvace. Vcelku existují pro zavedení pružných kursů silné důvody; jediná jejich vážnější nevýhoda spočívá v tom, že mohou podléhat silným výkyvům, které ztíží obchodní plánování. Považuje-li se to za vážný problém, může vláda nejdříve umožnit volný pohyb devizových kursů tak, aby našly svou výchozí rovnovážnou hodnotu a teprve poté přistoupit k intervencím, které by omezily velikost (amplitudu) výkyvů.

Konvertibilita koruny je formou liberalizace kapitálových plateb a převodů. Přes populární mýtus, kolující jak v Československu, tak i v jiných východoevropských zemích a v SSSR, může být konvertibilita domácí měny dosaženo okamžitě. Otázkou je, zda to je či není žádoucí ze sociálního hlediska.

Argumenty proti konvertibilitě se soustřeďují na možné destabilizující přílivy a odlivy „horkých“ peněz, v nichž by se odrážely spekulace obchodníků s mnoha faktory, včetně důvěryhodnosti vládních programů. Příklady nestability zahrnují situace, kdy konvertibilita provází výrazný měnový převis, nízký objem devizových rezerv či nekonzistentní hospodářský program vlády.

Argumenty pro konvertibilitu zdůrazňují, že je zapotřebí dosáhnout přílivu kapitálu a technologií z ciziny. Tyto přílivy a přesuny jsou žádoucí, neboť modernizují ekonomiku, napomáhají přesunům (realokaci) zdrojů a snižují sociální náklady přizpůsobení při přeměně ekonomiky (např. nezaměstnanost). Zastánci konvertibility vyzdvihují také skutečnost, že ani pružné devizové

kursy nedocílí efektivní alokace zdrojů, nebudou-li domácí podnikatelé moci volně nakupovat za rovnovážné ceny jak na domácích, tak na zahraničních trzích.

Zastánci střední pozice hájí postupné zavádění konvertibility, například nejdříve pro zahraniční firmy a investory, pak pro obchodní společnosti a teprve tehdy, když přestane hrozit měnový převis, pro domácí firmy a obyvatelstvo. Protože strategie, načrtnutá v této studii, zdůrazňuje efektivní alokaci a realokaci zdrojů na základě volných cen, preferovali bychom politiku pružných devizových kursů spolu s buď okamžitým nebo postupným, ale rychlým zavedením konvertibility (např. do jednoho roku).

V případě, že se ostatní země RVHP připojí k podobné politice konvertibility měny, platila by shora uvedená obchodní a kursová politika i pro ně. V současné době se zdá, že se Maďarsko a Polsko chtějí v nejbližší budoucnosti ubírat tímto směrem. S ohledem na dosavadní strukturu specializace by mohlo být velmi prospěšné zřízení oblasti volného obchodu mezi Československem, Maďarskem a Polskem. Obchod se zeměmi, které zřejmě nemají v úmyslu na konvertibilitu měny přistoupit (např. Sovětský svaz), by mohl nadále pokračovat na bázi clearingových dohod, případně by mohl přejít na decentralizované transakce ve tvrdých měnách. Vzhledem k silné závislosti Československa na obchodu v rámci RVHP a k nákladům na přizpůsobení, spojeným s rychlou změnou orientace na jiné trhy, je nejlepší krátko- a střednědobou strategií zachovat přítomnost našeho státu na trzích RVHP a zároveň pátrat po nových, alternativních možnostech. Protože českoslovenští manažeři znají trhy RVHP podstatně lépe, než jejich západní protějšky, měly by si československé firmy vybojovat důležité místo prostředníků v investičních akcích a obchodě mezi Východem a Západem.

Je též třeba zdůraznit, že politika liberalizace zahraničního obchodu se plně shoduje s československou snahou o získání americké doložky nejvyšších výhod, o vyjednání výhodných kvót EHS, USA a jiných zemí na dovoz těch druhů zboží, na které jsou tyto kvóty uvalovány a o aplikaci běžné antidumpingové politiky.

Jak jsme se již zmínili v první kapitole, zdá se, že objem hotovosti a vkladů, držených domácnostmi, neustále roste. Náhlé rozhodnutí domácností tyto peníze utratit by mohlo vyústit v explozní nárůst měnového převisu. Pokud by nebyly k dispozici zásoby zboží a další finanční nástroje, způsobilo by to výrazný inflační tlak a, v případě konvertibility měny, únik kapitálu. Významným úkolem vlády je takovému vývoji zabránit. K dispozici jsou různé strategie včetně aktivní úrokové politiky (která by atraktivně spoření), vytváření nových finančních nástrojů, prodej bytů, akcií podniků a jiných majetků, a v případě nutnosti přeměna části vkladů či hotovosti na střednědobé vládní půjčky.

Přesuny pracovní síly, školství a doprava

Postupná přeměna ekonomiky způsobí podstatné přesuny pracovních sil mezi sektory, profesemi a místy zaměstnání. Aby vláda podpořila mobilitu pracovníků, musí založit nové instituce a struktury. Přesuny mezi profesemi a sektory budou vyžadovat rekvalifikaci, zatímco přesuny mezi oblastmi zaměstnání dobře fungující trh bytů a komplexnější a modernější dopravní a telekomunikační soustavu. Všechny tři druhy přesunů velmi usnadní veřejná nabídka informací.

Informace o zaměstnání a rekvalifikace či výcvik mohou být poskytovány jak novými vládními institucemi či existujícími i nově vzniklými podniky, tak i soukromými školicími středisky. Tento členitý systém je žádoucí z toho důvodu, že zajišťuje co nejvíce informací a že v něm existují různé, navzájem soutěžící možnosti školení a rekvalifikace. Vláda by hrála roli katalyzátoru: některé takové agentury by sama řídila, jiné, soukromé, by nějakým způsobem stimulovala. Vládní zprostředkovatelny na federální a místní úrovni by například měly na počítači informace o veškerých inzerovaných volných místech, které by poskytovaly každému zájemci o zaměstnání. Bylo by dobré podpořit i vznik soukromých agentur, které by poskytovaly stejné služby za poplatek.⁷⁾

Vládou podporované rekvalifikace mohou být poskytovány prostřednictvím veřejných školicích středisek, smluv s existujícími podniky či prostřednictvím soukromých školicích středisek. Soukromá střediska by mohla poskytovat výcvik i mimo vládní zprostředkování účastníkům, kteří si jej platí sami či z prostředků zaměstnavatele. Západní zkušenosti s různými systémy výcviku a rekvalifikace jsou smíšené ⁸⁾, a proto by bylo rozumné určit nějaké náhodně vybrané pracovníky do různých rekvalifikačních systémů, aby se zjistila efektivnost těchto systémů. Tak či onak by měla většina pracovníků dostat poukázky, které by mohli použít na rekvalifikační program podle vlastního výběru. Školicí a rekvalifikační instituce by měly být odměňovány jak za vlastní výcvik, tak za úspěšné umístění svých absolventů.

I když přemístění dosavadních zaměstnanců zůstane důležitým úkolem, postupný (dva až tři roky trvající) přechod může být částečně řešen i generační výměnou; nové pracovníky by zaměstnavatelé najímali v jiné struktuře.⁹⁾ Bude-li (především v zaostávajících podnicích) selektivně zmrazeno najímání nových pracovníků a bude-li tam urychlen odchod pracovníků do důchodu, může se proces přemístění pracovních sil do značné míry převést na proces reformy výuky učňů a studentů. Tento způsob investice do lidského kapitálu přináší po dlouhá období zisk, lze jej dobře zorganizovat a je velmi moderní. Představuje jednu z nejdůležitějších cest k překlenutí mezery mezi Československem a Západem.

Většina analytiků očekává, že si přeměna ekonomiky vyžádá rozsáhlou podporu hospodářsky upadajících oblastí a velké přesuny obyvatelstva. Očekává se, že tento proces postihne celé rodiny a že bude sociálně velmi nákladný. V případě malé země, jako je Československo, však nemusí dojít k přílišnému stěhování obyvatelstva, podnikne-li vláda podstatné akce k rozšíření a modernizaci dopravní a komunikační sítě. Taková vládní iniciativa by mnoha pracovníkům umožnila dojíždět do jejich zaměstnání z jejich dosavadních bydlišť. Moderní komunikační a dopravní síť by též měla nepřímý pozitivní účinek na celou hospodářskou aktivitu a pomohla by přilákat zahraniční kapitál.

Zahraněční pomoc

Ekonomická prosperita Československa, která je předpokladem demokracie a politické stability, je předmětem vážného zájmu západních zemí. Proto budou západní země ochotny poskytnout při rekonstrukci československé ekonomiky pomoc. Tato pomoc bude potřebná, i když Československo se svým zahraničním dluhem ve výši 7 mld. USD nepatří k vysoce zadluženým zemím. Nejhlavnějším dědictvím dvaadvaceti leté komunistické vlády je ubohý stav infrastruktury, manažerského know-how i technologie a špatná ekologická situace. Některé z těchto problémů, jako například zastaralá technologie, mohou být do značné míry překonány obchodem a přílivem zahraničního soukromého kapitálu. Projekty, spojené s rozvojem infrastruktury, ekologické obnovy, zvyšováním bezpečnosti jaderných elektráren, zdravotní péči a některými školskými a rekvalifikačními programy jsou však předními kandidáty na financování ze zahraniční pomoci. Tyto projekty mohou být snadno zaměřeny do potřebných i snadno přehledných oblastí i jejich náklady a výnosy mohou být kalkulovány běžným způsobem a jejich realizace sebou přinese i silné pozitivní vedlejší účinky pro sousední země.

Reforma státní správy

Předpokladem pro úspěšné vypracování a provedení ekonomické přeměny je zásadní reforma současné vládní administrativy. Nebude to snadný úkol, neboť aparát je sice všeobecně zbytečný, v některých oblastech (např. berní soustava) je však naopak nedostatečný. Navíc může v některých oblastech (např. v zahraničním obchodě) kolidovat cíl depolitizace s cílem vysoké profesionální úrovně ve státní správě. Zkušenosti s reformami státní správy v jiných zemích ukazují, že je to obtížný úkol i za podmínek jednodušších. V československém případě vyžaduje úspěšná reforma jak změnu organizace, tak i revizi vymezení funkcí na všech úrovních.

V rámci reformy státní správy je důležitým úkolem posílení statistického úřadu. Důkladné monitorování ekonomického vývoje na mikro- i makroekonomické úrovni má zásadní význam pro diagnostiku a pro jemné doladování nástrojů hospodářské politiky.

3. Posloupnost a časový rozvrh

Postupný charakter některých opatření s sebou přináší i problém optimální posloupnosti a časového rozvrhu. V rámci strategie, navržené v této studii, můžeme uvažovat o celé řadě různých scénářů s různou posloupností a časovým rozvrhem jednotlivých kroků. Námi navrhovaný scénář se skládá ze tří fází:

1. fáze

je fáze přípravná, během níž by se provedly následující kroky:

- přijaly by se příslušné zákony, připravily předpisy a nařízení, ustavily a personálně obsadily odpovídající instituce. Zákony by vymezily všeobecná pravidla hry pro budoucí hospodářskou činnost, zatímco nařízení a předpisy by definovaly detailně jednotlivé nástroje (míry zdanění, úroveň cel, rozdělení akcií obyvatelstvu atp.). V souladu s nimi by se ustavily nové a zreformovaly staré instituce (banky, burzy, odbory atp.)
- diverzifikovaná sestava (portfolio) akcií by se počítačovým systémem rozvrhla na jednotlivce, ale ještě by se nedistribuovala
- podniky a jejich nové dohlížecí orgány by připravily podnikové účetnictví podle nového (standardního) systému, přijaly by členy ředitelských rad, vybraly manažery, podepsaly dohody o průmyslových vztazích, o arbitráži, způsobu plateb, vyjednaly volné smlouvy o budoucích dodávkách s dodavateli i zákazníky, zahájily s bankami vyjednávání o úvěrech a zintenzivnily průzkum domácích i zahraničních trhů
- výkonné orgány vlády by vypracovaly reformu státní správy a podnikly přípravy k zahájení ekonomické přeměny (zlepšily svou technickou připravenost a sestavily počítačové programy pro výpočet podpor, daní atd.)
- jasně by se definoval program ekonomické přeměny a publikoval by se tak, aby si ekonomické subjekty mohly vytvořit přesnou představu o budoucím vývoji a své akce zahájit v souladu s ním.

2. fáze

V druhé fázi by se současně začala uskutečňovat základní opatření. Liberalizovaly by se ceny a devizové kursy, podniky by začaly pracovat na základě cenových signálů, a ne podle kvantitativních podnětů. Přidělily by se výchozí dotace a uložily příslušné daně, na trh by vstoupily nové podniky. V této relativně krátké fázi (odhadem 3-4 měsíce) by začal v zásadě působit nový systém, takže by byly zjištěny první nedostatky v zákonné a institucionální úpravě; byla by přijata první nápravná opatření.

3. fáze

Třetí fáze by zahrnovala přechodné období (asi 2-4 roky), ve kterém by byly postupně odbourávány dotace, pracovní a jiné zdroje by se přemísťovaly podle poptávky, realizovaly by se projekty v dopravě a jiných prioritních oblastech. Začala by fungovat burza, vybrané podniky by byly vydraženy. Přechodné období by skončilo tehdy, když by byl odstraněn systém dotací a podniky by se staly zcela autonomními subjekty.

4. Závěr

Strategie, načrtnutá v této studii, je přirozeně jen jedním možným příkladem, jak lze přistupovat k formulaci projektu ekonomické přeměny. Zaměřila se na problém, jak formulovat systém optimálních a současně vnitřně konzistentních opatření. Optimalizace se odráží ve zdůraznění nutnosti dosáhnout maximalizace ekonomických i sociálních efektů přechodu za minimalizace ekonomických a sociálních nákladů na přizpůsobení. Cílem této strategie je vytvoření kompetitivního trhu a silných ekonomických podnětů. Současně bere navrhovaná strategie v úvahu socializovaný charakter čs. ekonomiky a vnitřní touhu obyvatel po udržení určitých sociálních jistot.

Poznámky

- 1) viz např. Zieleniec a kol. Československo na rozcestí
- 2) je nutné podotknout, že ani v Chile nebyl tento přechod okamžitý a neobešel se beze ztrát a utrpení. Mnohé podniky zbankrotovaly a sociální dopady byly tak silné, že i konzervativní vláda musela přistoupit k rozsáhlým pracovním programům
- 3) přepočít subvencí se může zdát nesplnitelným úkolem; federální ministerstvo financí však disponuje záznamy o dosavadních subvencích podnikům a pomocí moderní výpočetní techniky je takový přepočít reálně proveditelný
- 4) čínská zkušenost v této souvislosti napovídá mnoho: počet soukromých podniků se mezi roky 1978 a 1986 zvýšil z 1,5 milionů na 15 milionů. Zaměstnanost v těchto podnicích dosáhla roku 1986 80 milionů lidí a jejich výroba činila jednu třetinu veškeré průmyslové produkce země. Od poloviny 80. let tyto podniky úspěšně konkurují státním podnikům
- 5) plná diverzifikace portfolia každého občana (tzn. každý občan by držel příslušný podíl na každém jednotlivém podniku) by si vynutila vytvoření obrovského množství akcií. V praxi to není nutné; stačí vytvořit několik (např. 20) tzv. vzájemných fondů či holdingových společností, které by držely akcie jednotlivých podniků, a občané by dostali portfolio akcií právě těchto fondů (například od každého z fondů sto akcií)
- 6) Hypotetický příklad může být např. tento: každá domácnost dané velikosti má zaručen měsíční příjem ve výši 1500 Kčs. Navíc výdělek do určité hodnoty (např. 1500 Kčs) je negativně zdaněn (tj. bonifikován) ve výši 50%, takže výsledný příjem rodiny, která vydělává 1500 Kčs, je 1500 plus 0,5/1500 rovná se 2250 Kčs. Příjem nad 2250 Kčs je pak zdaněn normální progresivní daní z příjmu.

- 7) Poplatek se obvykle platí jen tehdy, když je pracovní kontrakt uzavřen a hradí jej zaměstnavatel.
- 8) Hlavní problém s oceněním efektivnosti amerického a západoevropského systému spočívá v tom, že přeškolení pracovníci si je nevybírají náhodně. To, že výběr systémů není náhodný, znemožňuje zjistit, zda je následný dobrý výkon způsoben kvalitou rekvalifikačního systému či nenáhodným rozmístěním školených mezi systémy.
- 9) Při relativně vysokém věku populace mohou mít mnohé podniky roční obměnu zaměstnanců až 5%.

Slovníček základních ekonomických termínů

alokace zdrojů - rozdělení omezených zdrojů (práce, surovin, výrobních prostředků, půdy) podle různých možností jejich použití. Na jednom ha půdy je možno např. vystavět sídliště, pěstovat brambory atd. Tržní systém řeší rozmístění zdrojů pomocí cen; ceny, spolu se ziskovou motivací účastníků trhu, zaručují, že nikdo nebude pěstovat brambory tam, kde je obrovská poptávka po stavebních pozemcích atp. V plánované ekonomice rozhoduje o užití zdrojů administrativní rozhodnutí, přičemž rozhodovatel nemá k dispozici ceny, které by mu ukazovaly na výhodnost jednotlivých užití. Proto je plánované hospodářství daleko méně výkonné.

aukce metodou zalepené nabídky - jednotliví zájemci o koupi nabídnou cenu v zalepené obálce. Aukcionář v určitém termínu obálky rozlepi a prodá nabízený statek tomu, kdo nabídl nejvyšší cenu. Výhodou této metody je, že kupující nezná počet ani totožnost ostatních zájemců, a má-li o koupi skutečně zájem, musí co nejlépe odhadnout skutečnou tržní hodnotu dražené věci. Jednotliví zájemci však musí být skutečně nezávislí.

ekonomický subjekt - jednotlivé účastníky trhu nazývají ekonomové ekonomickými subjekty. Základními subjekty jsou domácnosti a podniky, důležitým účastníkem trhu je však i vláda.

ekonomická přeměna - autor zvolil pro proces ekonomických změn právě tento název, aby zdůraznil jeho odlišnost od tradičně chápaných reforem. Reformou totiž označujeme zpravidla takové změny, při nichž se podstata měněného nemění. Rozdíl mezi plánovanou a tržní ekonomikou je však natolik zásadní, že tzv. rakouská škola ekonomů používala pro jejich označení úplně jiná slova. Používá-li se v této práci slovo reforma, pak pouze ve výše uvedeném slova smyslu. Tak například i po reformě daňového systému zůstává daňový systém daňovým systémem.

holdingová společnost - podnik, který vlastní akcie jiných podniků a na základě toho je kontroluje. Význam státních holdingových společností spočívá v tom, že by představovaly výkonný orgán státního vlastnického dohledu (státní plán bude eliminován).

Svůj majetek (tedy akcie podniků) by byly oprávněny prodávat či přidělovat soukromým vlastníkům, přičemž by akciová forma zabránila nekontrolovatelnému odprodeji částí podniků za neúměrně nízké ceny (např. nepoctivými manažery).

komparativní výhoda - základní kámen teorie zahraničního obchodu. Tato teorie dokládá, že obchod mezi státy není založen na absolutních rozdílech v efektivnosti výroby, ale naopak na rozdílu relativním - proto komparativní výhoda, tedy výhoda, vyplývající ze vzájemného srovnání. Naše hospodářství vyrábí snad všechny druhy zboží nákladněji, než hospodářství NSR; u některých druhů zboží je však rozdíl v nákladech menší, u jiných větší. Potom je výhodné, abychom vyráběli více zboží méně nákladného, a zboží více nákladné získávali výměnou za ně. Na takovém obchodu vydělávají oba partneři: oba jím zbohatnou, aniž by jeden druhého „vykořisťoval“.

kompetitivní trh - trh, fungující v podmínkách hospodářské soutěže (v plně monopolizované ekonomice sice může působit trh, nikoliv však kompetitivní).

makroekonomické a mikroekonomické problémy - makroekonomickými problémy rozumíme problémy, spojenými s fungováním ekonomiky jako celku: týkají se velikosti národního důchodu, ekonomického růstu, inflace, peněžního oběhu atp. Mikroekonomické problémy jsou ty, které se týkají jednotlivých ekonomických subjektů. V naší ekonomice je hlavním mikroekonomickým problémem skutečnost, že podniky nemají přesně vymezené vlastníky, takže neexistuje nikdo, koho by bezprostředně poškozoval pokles kapitálové hodnoty podniku. To má zásadní vliv na dlouhodobý rozvoj podniků.

měkké rozpočtové omezení - jev, známý se socialistické ekonomiky. Podniky nejsou ve svém rozhodování omežovány peněžními prostředky, které mají k dispozici, neboť si mohou poměrně snadno opatřit další - dotaci ze státního rozpočtu, dodatečným snížením daní, změnou administrativně určené ceny, nevratným „úvěrem“ či prostě tím, že neproplácejí faktury: tím vzniká kuriózní situace, kdy podnik kryje své závazky vlastní platební neschopností.

participace na řízení, vlastnictví či zisku - v západní ekonomice existuje řada způsobů, kterými se zaměstnanci podílejí na řízení, zisku či vlastnictví podniků. Jsou široce propagovány mnoha teoretiky, prakticky se však uplatňují jen v malém procentu podniků.

portfolio akcií - mnozí držitelé akcií považují za příliš riskantní vložit celý majetek do jednoho podniku, proto investují do akcií různých podniků. Tyto sestavy (portfolia) akcií dokonce nemusejí obsahovat celé akcie, ale i jejich díly - (v rámci této strategie jsou akcie rozdělovány do portfolií jak z důvodu omezení rizika, tak i v rámci spravedlivého rozdělování).

přechod na světové ceny - v kontextu této práce pochopitelně nejde o nějaké mechanické, administrativní okopírování světových cen. Přechodem na světové ceny je zde míněn přechod na tržní tvorbu cen, a to na trhu, který je napojen na světové trhy. Dočasné celní bariéry sice vyvolávají značné odchylky domácích cen od světových cen, ty se však odbouráváním cel budou stále snižovat. Změny světových cen se pak na domácím trhu budou projevovat i tehdy, budou-li cla relativně vysoká, neboť cla nebudou kompenzovat výkyvy světových cen, takže se tyto bezprostředně projeví na ceně importovaného zboží.

relativní vzácnost zdrojů - většina předmětů a služeb, kterými uspokojujeme své potřeby, je dostupná pouze v omezeném množství. Tuto jejich vlastnost nazýváme vzácností. Různé zdroje jsou zpravidla nesterilně vzácné. Můžeme-li rozlišit míru vzácnosti, lze hovořit o relativní vzácnosti různých zdrojů. Ta má zcela zásadní význam pro racionální alokaci zdrojů; při rozhodování o využití alternativních zdrojů nelze přihlížet pouze k technologické způsobilosti jednotlivých zdrojů plnit požadovaný účel, ale též k jejich relativní vzácnosti.

Sestavil ing. Josef KOTRBA

Autor předložené práce, profesor Jan Švejnar, Ph.D., opustil Československo v roce 1970 jako nedostudovaný gymnazista. Ve Spojených státech pak vystudoval ekonomii (doktorát na Princetonské univerzitě); dnes tento předmět vyučuje na Pittsburské univerzitě (kde mimo jiné našel útočiště po svém vynuceném útěku z Československa i náš přední propagátor myšlenek J. M. Keynesa, Josef Macek).

Československá ekonomická obec se s prací profesora Švejnara mohla zblízka seznámit teprve v březnu 1989, kdy se účastnil vědecké konference Mikromodely '89. Tehdy se nám představil jako jeden z předních ekonomů na poli tzv. labour managed ekonomiky (tj. ekonomiky, v níž jsou podniky částečně či zcela řízené či vlastněné zaměstnanci). Pouhých deset měsíců poté jsme jej mohli poznat v jiné roli - podobně jako jiní američtí ekonomové se totiž ani profesor Švejnar nevěnuje výhradně teorii, ale jako poradce zasahuje i do praktické hospodářské politiky. Ve dnech 3. - 6. února 1990 proto přijal pozvání na konferenci v Kolodějích u Prahy, kde se sešli přední hospodářští činitelé vlády se zahraničními ekonomy českého a slovenského původu, aby společně projednali možnosti dalšího postupu přeměny a obnovy československé ekonomiky.

Stejnému tématu je věnována práce, kterou jste právě dočetli. Byla dokončena v lednu 1990.

J. K.

Jan Švejnar

**Strategie
ekonomické přeměny
Československa**

Obálku navrhl Karel Haloun
Graficky upravil Josef Kupka
Vydaly Lidové noviny, Václavské náměstí 47, Praha 1
jako 4. svazek edice Archy
Redaktor Dušan Kubálek
Sazbu provedl Rapid, a. s.,
redakčním systémem
Hewlett Packard & H. Berthold-Syntax
Vytiskl Tourprint, Praha
stran 48
Náklad 6000 výtisků
Cena 6 Kčs
79-013-90 01/8